

על חובת גמילות חסדים

(עיון בדברי הרמב"ם)

"ואמר רבי חמא ברבי חנינא, מאי דכתיב: אחרי ה' אלהיכם תלכו? וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? והלא כבר נאמר: כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא! אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים וכו' אף אתה הלבש ערומים, הקב"ה ביקר חולים וכו' אף אתה בקר חולים, הקב"ה ניחם אבלים וכו' אף אתה ניחם אבלים, הקב"ה קבר מתים וכו' אף אתה קבור מתים" (סוטה יד).

הרמב"ם (פרק י"ד מהל' אבל הלכה א') פסק: "מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים וכו' ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך" וכו'.

אנו רואים שהרמב"ם לא הביא כמקור למצוות גמילות חסדים את הגמרא בסוטה, מצד החיוב להלך אחר מדותיו של הקב"ה. אלא את מצוות ואהבת לרעך כמוך באופן כללי. ופרטי המצווה הם מדרבנן, והדבר צריך ביאור.

נעיין ברמב"ם (פרק א' מהלכות דעות) בעניין מצוות "והלכת בדרכיו" וזה לשונו: "הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות (=המידות) שיש לו לאדם וכו', ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינוניים והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו. כך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש, ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכנויין אך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור וחזק וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו".

ומבואר מדבריו שמצוות "והלכת בדרכיו" שנתפרשה בגמ' סוטה ה"ל, אין פירושה דוקא לגמול חסדים, כמו שהיה משמע לכאורה מהדוגמאות שהביאה הגמ', ענייני גמילות חסדים, אלא פירוש המצווה: ללכת במדה בינונית. וזה כולל מלבד גמילות חסדים גם עניינים אחרים כמו קדושה, תמימות גבורה וחוזק וכיוצא בהן.

ועניין המצוה הוא החיוב המוטל עלינו להדמות לבורא העולם כפי כוחנו כדי להתקרב אליו ית'. זאת הרי היא מגמתנו בעולמנו, וכמו שהורונו חז"ל שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהינות מזיו שכינתו. כלשון המסילת ישרים בתחילת ספרו. אם כן, תכלית המצוה היא האדם המקיים אותה עצמו, שזה שגומל חסדים - בין שאר המידות הישירות והטובות - מתדמה הוא אל ה' ית' כפי כוחו.

אמנם גדר נוסף ישנו בגמילות חסדים שאינו תולדה ממצוות "והלכת בדרכיו", והוא החיוב לדאוג לזולת מצד דרישת טובת הזולת כתכלית בפני עצמה, משום היותי איש ישראל המחויב אני לדאוג לטובתו. זוהי המצוה שנאמרה בפסוק "ואהבת לרעך כמוך". כאשר אתה אוהב את עצמך כן תאהב אותו. על כך כתב הרמב"ם ה"ל: "מצות עשה של דבריהם וכו' הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך וכו' כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיד בתורה ובמצות."

נמצא שבחיוב גמילות חסדים ישנם שני פנים, גדר אחד של בן אדם למקום. והוא החיוב הנובע ממצוות "והלכת בדרכיו". וגדר שני של בן אדם לחבירו האמור במצוות "ואהבת לרעך כמוך".

מסידור ההלכות ברמב"ם יכולים אנו ללמוד שקיומה המעשי של מצוות גמילות חסדים צריך שיהיה נובע מהרצון הבלעדי להיטיב לזולת, ומבלי שתהיה מעורבת בו כוונה החיובית כלשעצמה להתדמות אליו ית'. שהרי בכך האדם דואג סוף סוף לטובתו הרוחנית ולא לטובת הזולת. אמנם בזה שהאדם מטיב לזולתו בלי שאיפות לקידום הרוחניות של עצמו, בזה גופא הוא מתדמה אליו ית' שמיטיב לבריאה מתוך רצון מוחלט להטבה ולא לצורך עצמו ח"ו.

כאשר ילך האדם בדרך זו שלמדנו מדברי הרמב"ם, יקיים חובת גמילות חסדים בשלימות ויהיו שני החלקים שביארנו לאחדים בידו.